

Csuhai István

Az alma és a fája

Makovecz Benjamin: Száztizenegy lábjegyzet Makovecz Imréről.

Park Könyvkiadó, Budapest, 2019, 242 oldal, 2950 Ft

Makovecz Benjamint ismeretlenül is mindig nagy becsben tartottam, akár grafikusként, könyvillusztrátorként, akár műfordítóként, Arthur Koestler vagy természettudományos-ismeretterjesztő könyvek magyar megszólaltatójaként, akár a legutóbbi években fényképészként (a Fortepan gyűjteményében a nyolcvanas évek második felének azóta nagyrészt tovatűnt budapesti gyönyörűségei láthatók többezres nagyságrendben az ő kameráján keresztül) találkoztam vele. Apjához hasonló világnézeti proklamációiról vagy politikai megnyilvánulásairól sosem értesültem, tevékenysége érdekesen sokoldalú és vonzó volt. A mostani könyv esetében nekem végső soron ez az ellentét jelentette azt a bizonyos szikrát: nézzük meg az almát, nézzük meg még egyszer a fáját, lássuk, milyen messze vagy milyen közel vannak egymástól.

A könyvvel az ideai könyvhét kora esti dunakorzói forgatagában lépett oda hozzám a velem évek óta egyik legsegítőkészebb kiadói reklámszervező: nagyon szeretné, ha elolvassam, és kíváncsi a véleményemre róla. A félsötétben nem egészen láttam, mit tart a kezében, és bár még egyszer elismételte a szerző nevét és a könyv címét (amivel nyilvánvalóan elárulta a tárgyát is), másodsorra sem értettem, pontosan mit mond. Másnap délelőtt, figyelmesebben szemügyre véve a kötetet, komoly önismereti talányként merült fel előttem, mit kezdhetnék én ezzel a könyvvel: Makovecz Imre személyisége és alakja összesűrítve nekem mindazt a lassan felőrlő rosszat jelképezi, amiben most már több mint kilenc éve élek.

Ez nem volt mindig így. A nyolcvanas években a baráti körömben akadt fiatal építész, aki Makovecz Imre bűvkörébe került, meggyőzően, érvelve beszélt a mester frenetikus hatásáról, nézeteiről, érdekesen az akkor még organikusnak, a mai terminológiában szerves építészetnek nevezett irányzatról. Makovecz Imre épületei ezt a legendát a szememben sosem igazolták teljesen. A kilencvenes években úgy alakult, hogy a régi 6-os úton több százszor volt alkalmam végigautózni. Sem a kakasdi faluház, sem a paksi római katolikus templom (aminél egy ízben külön az épület kedvéért meg is álltam, besétáltam, hosszan körbejártam, néztem), sem Pécsen már túl, a szigetvári Vigadó nem győzött meg róla, hogy tényleg valami világszínvonalú dolgot látok: nekem ebben mindig túl sok volt az ornamentika és túl sok volt az anyag. Ez persze ízlés kérdése. Azt is elfogadom, hogy az építésznek (a Makovecz Imrénél racionalistább vagy szekulárisabb beállítottságú építésznek is) szükségszerűen foglalkoznia kell elvi, ideológiai, világnézeti elgondolásokkal, a végső kérdésekkel, amint egy addig soha nem volt új tér képzésébe fog bele. Makovecz Imre rendszerváltás utáni nyilvános szereplései mégis csalódást okoztak nekem, vagy ellenszenvet, időnként egyenesen riadalmat keltettek bennem: tényleg ennyire nivótlan és ostoba dolog ez? Tekintélyes közéleti emberként, kanonizált alkotóként komolyan ennyire nem érti, miről beszél? Utolsó két évtizedének mentalitása, az „azok” ellen indulatból, dühből megfogalmazott sérelmi vádaskodása a szememben egyenesen vezet a ma fennálló rend kulturális fundamentumához. Igen sokat mondónak tartom, hogy a NER ma leggyűlöltebbként (legfeleslegesebbként, legfellengzősebbként) számon tartott építményét, a felcsúti futballstadiont éppen az ő elképzeléseinek a szellemében emelték.

Ugyanakkor a könyv szerzőjét, Makovecz Benjamint ismeretlenül is mindig nagy becsben tartottam, akár grafikusként, könyvillusztrátorként, akár műfordítóként, Arthur Koestler vagy természettudományos-ismeretterjesztő könyvek magyar megszólaltatójaként, akár a legutóbbi években fény-

képésként (a Fortepan gyűjteményében a nyolcvanas évek második felének azóta nagyrészt tova-
tűnt budapesti gyönyörűségei láthatók többezres nagyságrendben az ő kameráján keresztül) talál-
koztam vele. Apjához hasonló világnézeti proklamációiról vagy politikai megnyilvánulásairól sosem
értesültem, tevékenysége érdekesen sokoldalú és vonzó volt. A mostani könyv esetében nekem vég-
ső soron ez az ellentét jelentette azt a bizonyos szikrát: nézzük meg az almát, nézzük meg még
egyszer a fáját, lássuk, milyen messze vagy milyen közel vannak egymástól.

A *Száztizenegy lábjegyzet Makovecz Imréről* meglepetésszerűen és kiemelkedően jó könyv, kiugrik
az elmúlt két évtized apa-fiú könyvei közül, félúton van valahol a szilárd tényirodalom és a széppró-
zai eszközökkel megformált, a hétköznapiól elemelt képzeletirodalom között (a könyv a mellék-
mondásokat szépségesen bonyolult jelzői és határozói szerkezetekbe oldó, iróniával teli furmányos
magyar nyelve külön tanulmányt érdemelne), de ha lejjebb akarok ereszkedni ennél, többszörösen
rendhagyó emlékiratnak mondanám. Legközelebbi rokona saját olvasmányaim közül az angol John
Lanchester negyedik, 2007-ben megjelent, magyarul nem olvasható könyve, a *Family Romance* –
ebben az életrajzi emlékezésben az író a szülei történetén keresztül azt az édesanyja halála után tett
felfedezését osztja meg olvasójával, hogy a nő végig felnőtt élete során tíz esztendővel fiatalabbnak
tűntette fel magát. A *Száztizenegy lábjegyzet* ugyanígy tartogat a nyilvánosság előtt eddig nemigen
hangoztatott vagy nekem legalábbis új, noha nem a fentihez hasonló súlyú életrajzi meglepetést.

Makovecz Benjamin könyve rendhagyóságát modalitásának, illetve közvetlen formájának kö-
szönheti. Nem egyes szám első személyben szólal meg ugyanis, hanem egyes szám harmadikban, az
„én”-t, a tényleges elbeszélőt, a szöveg papírra vetőjét „a pesti kisfiú” kitétel helyettesíti, nemcsak a
gyerekkori részeknél, hanem a későbbi évtizedekről szóló „lábjegyzetekben” is. Szorosan ehhez tar-
tozik, hogy a könyvben felbukkanó valóságos figurák (maga a főhős, M. I., de a családtagok, a
legközvetlenebb barátok vagy ismerősök is mindannyian) végül feloldatlan monogramjaikkal vagy
családnevük kezdőbetűjével és kiírt keresztnévükkel jelennek meg. Ez azzal jár, hogy a szöveg egyet-
len pontján sem kerül elő az „apám és én” megfogalmazás; ha ilyen helyzetre sor kerül, ezt az „M.
I. és a pesti kisfiú” elidegenítő és szikár tárgyilagosságra törekvő kettőse helyettesíti. Ez a monogra-
mos névhasználat különben alighanem minden olvasónak más-más olvasatot kínál; a monogramok
egy részét fel tudtam oldani, más részük homályban maradt előttem, de egyetlen pillanatra sem
éreztem úgy, hogy az olvasásom csorbát szenvedett volna. Az eljárásnak jól érzékelhető műfaji funk-
ciója van: ez is az irodalmi, az imaginárius, ha nagy szavakat akarok használni, a metafizikai felé
tolja az írás eredendően szabatos dokumentarizmusát. (Ugyanezt erősíti a lábjegyzetek keretéül
szolgáló két rövid, novellaszerű írás, a nyitó és záró arckép M. I.-ről.)

A szabálytalanság, a rendhagyás másik eredője a tulajdonképpeni műforma. A 111 lábjegyzet
lényegében egy-másfél oldalas, néha ennél hosszabb, ritkábban ennél rövidebb, külön címmel ellá-
tott, megszámozott szövegdarab (lábjegyzet, *a mindezt majd megírom pontosabban is* étoszának álarc-
ában feltüntetett foszlány vagy fragmentum), amelyek szokatlanul vannak tördelve. Az egyes ré-
szek új oldalon kezdődnek, de a befejezésük mindig az oldal aljára zár, így nem a szöveg vége után,
hanem a zárórész fölött marad üres fehér papírfelület. Ez a tipográfiai eljárás hangsúlyt ad az egyes
részek önállóságának, ugyanakkor ahogy lineárisan haladunk bennük előre, a kötődések a részek
között egyre intenzívebbek lesznek, megjelennek a szerzői előre- és hátrautalások, az adott „lábjegy-
zet” számával jelölt hivatkozások egy-egy már korábban előfordult vagy ezután előkerülő motívum-
ra, ismétlődésre, kifejezésre, szóra vagy apróságra. Ilyen módon az egyes fejezetek bokrokba ren-
dződnek, és másodszeri vagy harmadszeri nekifutásra új vagy árnyaltabb magyarázatot adnak M. I.
életének egy-egy eseményére, valamilyen családi történetre, M. I. karakterének formálódására, vala-
mely jellemvonása vagy szokása rögzülésének folyamatára. Az afféle rövid történetként megkonst-

ruált fejezetek laza kronológiában sorakoznak egymás után, ám az egységek epizodikus különállósága alkalmat ad az időrend helyenkénti felborítására is.

Mindezeknél a formai jellegzetességeknél fontosabb a könyv nagy témája, az ugyanis mégsem szükségképpen Makovecz Imre vagy maga a Makovecz-univerzum (ez utóbbi eredetéről, motivációjáról sok minden, jellegéről vagy mostani dimenzióiról jóval kevesebb tudható meg a könyv lapjairól), sokkal inkább M. I. és „a pesti kislány” kapcsolata – amolyan párhuzamos életrajz vagy egyenértékű kettős portré. Megrendítő és katartikus például, ahogy a fentebb említett motívumbokrokon keresztül fokozatosan kiderül az olvasó számára, a „pesti kislánynak” M. I. nem a vér szerinti apja, ő édesanyja első, gyorsan véget ért házasságában született, a szó szoros értelmében pesti kislányként került Budára és lett nevelőapja szigorú elveinek első kísérleti alanya (két féltestvére született utóbb), akit M. I. hétéves korában vett a nevére. Benne van a *Száztizenegy lábjegyzetben* az egy fedél alatt töltött első bő tizenöt év konfliktusokkal, fegyelmezéssel és tanítással teli története, és benne van az a másik három és fél évtized is, ami két felnőtt, egy fiatalabb és egy idősebb férfi egymás megértésére tett erőfeszítésének a jegyében telik, és a kölcsönös szereteten, a másik véleményének lehetőség szerinti mérlegelésén és elfogadásán alapul. Hogy a választott közhelyemnél maradjak: olyan almáról van itt szó, amelyik bizonyára messze ért földet, nem is egészen a saját fájától, de mégis azon igyekezett, hogy visszakerüljön annak a bizonyos fának a közelébe. A *Száztizenegy lábjegyzet Makovecz Imréről* éppen ezen az igyekezeten keresztül képes például az én szememben feltámasztani egy számomra minden egyéb vonatkozásban mélyre eltemetett életművet.